

- Frank Laycock: Gifted Children, Frank Laycock, Oberlin College, Scott, Fores man and Company (Fordította: Sárosdy Ivánné).
- Czeizel Endre: Hátrány-e a kivételes szellemi képesség? = Kritika, 1981. 1. sz.
- Czeizel Endre: Az érték bennünk van. Gondolat, 1984.
- Klein Sándor: A kreativitás pszichológiája = Magyar Tudomány, 1982. 169. 1.
- Kreativitás és deviáció. Akadémiai Kiadó, Bp. 1982. Pszichológiai Műhely (10. 1.)
- Edith Brill Roth: Az adottság és tehetség útjai (Kézirat. Fordította: Sárosdy Ivánné)
- Arthur J. Cropley: Tanítás sablonok nélkül, utak a kreativitáshoz (Pszichológia nevelőknek) Tankönyvkiadó, Bp. 1983.
- Moya Tyrson: A kreativitás pszichológiája, Új távlatok a pszichológiában. Gondolat, 1972.
- Kürti Jarmila: Kreativitásfejlesztés kisiskoláskorban. Pszichológia nevelőknek. Bp. 1982. Tankönyvkiadó.
- Zsolnai József-Zsolnai László: Képességfejlesztés, embertőke és az iskola. (A képesség- és tehetségfejlesztő akciókutatásról) Oktatókutató Intézet, Bp. 1982.
- Erika Landau: A kreativitás pszichológiája. Bp. 1974., Tankönyvkiadó.

DR. KRÉKITS JÓZSEF
Szeged

A felszólító módú orosz igealakok használatának pragmatikai és szemantikai megközelítése

1. A tartalmi kérdések megoldásában elsősorban a nyelvtudományra, a nyelvtan metodikai koncepciójára – Tálasi Istvánné és Dezső László felvetéseivel összhangban – az ún. „pedagógiai nyelvtanra” támaszkodom, amely a *nyelvi törvényszerűségek* megismerését nem célként, hanem *eszközként* fogja fel az alkalmazás, a nyelvhasználat elsajátítása érdekében (vö.: Az orosz nyelv oktatásának metodikája 1972, 99; Dezső 1976; 1983). A pedagógiai nyelvtan a legkülönbözőbb nyelvtani elképzelések szintézisére törekszik, amelyek „célja a *beszélő tevékenységének szabályokba foglalása*” (Dezső 1976, 286). Az orosz ige gazdag szemantikai és pragmatikai struktúrájának az elsajátítása mindig nehézségeket fog okozni a nem szláv anyanyelvű tanulóknak. Az elsajátítást megkönnyítendő, a tanulóknak meg kell ismerniük az ige *jelentéseit*, a *jel használati szabályait*. A használati szabályok (a nyelvi anyag szemantikai és pragmatikai értelmezése) nélkül idegen nyelvet sem az általános, sem a középiskolában nem lehet eredményesen oktatni.

1.1. B. F. Skinner a kauzális szemléletmódot hiányolja; fel kellene tárni – mint írja – a nyelvi viselkedés okait (a gondolkodás folyamatait), meg kellene vizsgálni *azokat a hatásokat, amelyeket a nyelv a hallgatóra gyakorol* (Skinner 1970, 148–149). J. Searle, aki a nyelv céljának a kommunikációt tartja, észreveszi, hogy a nyelv és a kommunikáció, a jelentés és a beszédaktusok között lényegi kapcsolat van. A beszédaktuselmélet művelői közül a legkövetkezetesebb koncepciót J. Searle fejlesztette ki, aki a kommunikáció alapegységének az *illokúciós aktust* tartja, amelyet a nyelvészek közül többen a perlokúciós aktussal tévesztenek össze. „A perlokúciós és az illokúciós (aktusok – K. J.) közötti megkülönböztetés hiánya a jelentés használatelméletének egyik leg-

főbb gyengesége" (Searle 1977, 260). A félreértések abból adódnak, hogy néhányan a „force” (hatás) szónak egyetlen jelentést tulajdonítanak. A „hatás” szónak – megítélésem szerint – van egy imperfektív és egy perfektív értelme. Az első a *hatás mikéntjére, fokára*, a második a *hatás következményére, végeredményére* vonatkozik, következésképpen az illokúciós beszédaktusban a hallgatóra (a címzettre) gyakorolt folyamatos (imperfektív) értelmű hatást vizsgáljuk, a perlokúciós aktusban pedig a befejezett (perfektív) értelmű hatást. Az illokúciós aktus vonatkozásában például Kiefer Ferenc nem is beszél illokúciós hatásról, hanem csak illokúciós típusról vagy lehetőségről. A hatás szót a perlokúciós aktus kapcsán használja (vö.: Kiefer 1984, 7–8). Az illokúciós típus, illetve lehetőség – véleményem szerint – nem más, mint illokúciós aktusminőség (kérés, parancs, tanács, tiltás stb.), amely nem azonos az illokúciós hatással. Viszont teljesen egyet lehet érteni Kiefer Ferencnek azzal a kijelentésével, hogy „a beszédaktus-elmélet pragmatikai jelentéselmélet, hiszen tárgya a megnyilatkozás (a beszédaktus mindig fellelhető a beszélő)” (uo. 8.).

2. Az ige a mondat középponti része; kapcsolatban áll a mondatnak csaknem minden tagjával. Ez a kapcsolat az összefüggések és a kölcsönhatások olyan gazdagságát, sokféleségét öleli fel, amellyel egyetlen más szóosztály sem vetekedhet. Az ige (és itt elsősorban az orosz igére gondolok) szemantikai struktúrája sokkal mozgékonyabb, hajlékonyabb, potenciálisan sokkal több lehetőséget hordoz magában, mint a többi szóosztályé. Magyarázható ez az igeképzés változatos formáival, elsősorban az igeekötők széles skálájával, amelyek az igeek lexikai és grammatikai jelentését gazdagon árnyalják, továbbá az ige szintaktikai lehetőségeinek sokféleségével, a mondaton belül érvényesülő konstruktív szervező erejével, azzal a képességével, hogy a legkülönbözőbb mondatrészekhez kapcsolódhat, hogy kölcsönhatásba kerülve velük, megteremthesse a szemantikai variánsok létrejöttének a feltételeit. Az orosz igeek ezt a konstruktív szervezőt erőt a fejlett aspektusrendszerből merítik, amely a maga összetettségében – más nyelvek igéitől eltérően – olyan specifikumot hordoz magában, amely a felszólító módú igealakok jelentéseiben is sajátos módon jut kifejezésre. A felszólító módú igealakok pedig a beszélő nyelvben a leggyakrabban használatos nyelvtani jelenséget képviselik; tudatos ismeretük nélkül beszédközpontú nyelvoktatásunk meddő próbálkozás marad csupán.

2.1. A felszólító módú orosz igealakok jelentéseivel több kutató foglalkozott. A legjelentősebb közülük: I. P. Mucsnyik (1955), D. N. Smeljov (1959), O. P. Rasszudova (1968), M. A. Seljakin (1969), J. Forsyth (1970), J. Sverlik (1977) és Pete István (1980). Mindnyáján a felszólító alakok szemantikai jelentéseiről beszélnek akkor is, amikor a fogalmi, illetve pozicionális szemléleti jelentést vizsgálják, akkor is, amikor a beszélő szempontjából elemzik a jelentéseket; a beszédaktus pragmatikai jelentéselméletét egyikük sem alkalmazza.

2.2. Mielőtt az egyes szemléleti jelentéspotenciák pragmatikai és szemantikai szempontú elemzésére térnék, tisztáznom kell a magam számára azt a kérdést, melyet munkáiban Pete István vetett fel. Figyelemre méltó, hogy Pete István a felszólító alakok jelentéseinek elemzésénél a beszélő és a címzett viszonyából indul ki. Vitatható viszont, hogy a *beszélő* és a *címzett* viszonyában egyenrangú szerepet szán mindkettőjüknek, amikor közöttük kétoldalú függést állapít meg. Ahogy a címzett függhet a beszélő akaratótól, ugyanúgy – megfogalmazása szerint – a beszélő is függhet a címzett akaratótól: „Если говорящий просит, умоляет, закликает (т. е. говорящий зависит от воли адресата) в утвердительных побудительных предложениях могут употребляться глаголы СВ и НСВ” (Pete 1980, 85.). Ha viszont a felsorolt nyelvészek véleményével összhangban azt állítjuk, hogy a felszólító igealakok a *beszélő akaratlagos cselekvését* („волеизъявление”) a beszélő szándékát fejezik ki, akkor az illokúciós beszédaktus során hogyan állhat elő az fordított helyzet, amikor a beszélő függ a címzett akaratótól. Véleményem szerint, ha a beszélő kéréssel fordul a címzethez, könyörög neki, alázatosan, esdekelve kéri, ezzel befolyásolni akarja a címzettet; és nem megfordítva. Ennélfogva a címzettől akaratilag nem függhet a beszélő. A felszólító alak a beszélő akarátát fejezi ki; a beszélő illokúciós beszédaktust hajt végre: hatást gyakorol a címzetre, és nem megfordítva. A kérdés csupán az, hogy miként, milyen mértékben hat a beszélő a címzetre, hogy mennyire, milyen mértékben függ a címzett a beszélő akaratótól, hatásától. Erre a kérdésre egyébként az egyes aktusminőségek vizsgálatánál állandóan visszatérek.

3. Elemző munkámban a pragmatikai szempont érvényesül, amikor a felszólító alakok illokúciós aktusminőségét és illokúciós hatását vizsgálom, a szemantikai szempont pedig akkor, amikor a szöveggörnyezettől és a szituációtól függő pozicionális szemléleti jelentéseket tekintem át.

4. Az imperfektív felszólító alakok cselekvése leggyakrabban a „*konkrét folyamat*” szemléleti jelentéspotíciójában valósul meg. A beszélő a jelen szituációjában egy szeri, egy időpontra vonatkoztatott konkrét, folyamatos cselekvés végrehajtására szólít fel. A beszélő szándékától függően az imperfektív felszólító alak a konkrét folyamat jelentéspotíciójában a legkülönbözőbb illokúciós aktusminőségeket rögzítheti:

4.1. A folyamatos felszólító alak kifejezheti a *megengedés aktusminőségét*. A beszélő a címzett szándékolt cselekvéséhez hozzájárul, a címzettet nem korlátozza, nem akadályozza akarataiban, szándékában; a címzett saját belátása szerint cselekedhet. A beszédaktus illokúciós hatása minimális, csaknem nullára redukált. A beszélőnek a cselekvésben való érintettsége sem nem pozitív, sem nem negatív. A beszélő nem kezdeményezi, csupán lehetővé teszi a címzett cselekvését, hozzájárul ahhoz. A beszélő kétségtelenül háttérbe szorul a címzettel szemben, de nem függ a címzett akaratától és megfordítva sem, mert a címzett saját belátása, tetszése szerint cselekedhet:

(Корень.) Можно закурить? (Первунин.) *Курите* (Д. Десятков' Родник в стене, 27). (Командур.) Позиция размечена. Разрешите доложить? (Иван.) *Докладывайте* (А. Афиногенов. Накануне 450). — Товарищи! Дайте трап сбросить! — *Сбрасывай!* (В. Астафьев. Кража, 403). (Бусыгина.) Да — да... Ты извини, папа, я хотел тебя спросить... (Сарафанов.) Что?... *Спрашивай, сынок* (А. Вампилов. Старший сын, 94).

A jóváhagyás, hozzájárulás, beleegyezés gyenge illokúciós hatása feltételezi a címzett szabad döntését, választási lehetőségét:

(Бородин.) Вот моё последнее слово: или в институте — или Макарова. *Выбирайте!* (А. Афиногенов. Страх, 218).

4.2. A megengedés (a semleges hozzájárulás) pragmatikai jelentésárnyalatához közel áll a *javaslat* (tanács + tipp) *aktusminősége*, amely a címzettnek lehetőséget ad a választásra: vagy a javasolt cselekvésformát választja, vagy egy másikat. A javaslat aktusminőségének szövegkörnyezeti értékmutatója (indikátora) a *лучше* (inkább) határozószó. A „javaslat” enyhe fokú illokúciós hatása is feltételezi a címzett szabad döntését, annak mérlegelését, hogy végrehajtsa-e a cselekvést vagy ne:

— *Берите молнию*. Нормальный тариф два рубля восемьдесят копеек, молния — четырнадцать рублей за минуту. Он кинул деньги в окошечко. — Молнию. Две минуты! (В. Кетливская. Иначе жить не стоит, 284). (Новожикина.) Ты меня за подол не держала! *Иди лучше*, красавица, *собирай* виноград, не то отстанешь на больше (А. Софронов. Сердце не прощает, 22). (Каткина.) Зря ждете. *Идите лучше* домой (А. Вампилов. Прошлом летом в Чулимске, 343).

4.3. A *tessékelés aktusminősége*. Az érkező vendégek szívélyes fogadásánál az udvarias tessékelés kifejezésére a konkrét folyamat jelentéspotíciójában az imperfektív ige szolgál. A beszélő igyekszik az elfogódott vendég kezdeti zavarát a biztatás, tessékelés enyhe illokúciós hatásával feloldani. A vendéglátó szívélyessége a címzettet segíti az első pillanatok zökkenőin. A beszélő a címzettet „megtisztelően maga elhelyezi”, semmiben sem akarja korlátozni, az együttlétet oldottá, fesztelenné és otthonossá kívánja tenni. A címzett kedve szerint cselekedhet, tetszésére van bízva, hogy mit tesz és mit nem:

(Входят Догмара и Сильвия.) (Догмара.) *Входите*, дорогая, *чувствуйте* себя как дома. В моём вертепе *каждый делает, что хочет* (Н. Погодин. Вихри враждебные, 30). (Таясия.) Вот пепельница, пожалуйста. *Располагайтесь, закуривайте* (А. Афиногенов. Мать своих детей, 354). (Вера.) А вы? *Садитесь*, Алик, не стесняйтесь (А. Вампилов. Утиная охота, 136).

4.4. A „*valamilyen módon*” *végrehajtandó cselekvésre felszólító kérdés aktusminősége* a folyamatos ige használatát teszi indokoltá. Az orosz igék jelentésében három dolog fejlődhet: 1. a cselekvés, 2. az idő és 3. a szemléleti aktáns. Szemléleti aktánson

olyan személyt vagy tárgyat érték, amely a mondatban szubjektuális vagy objektuális funkciót tölt be, és amely az igét „belülről” jellemzi. Ennek a három fontos szemantikai tényezőnek egymáshoz való viszonya meghatározóan befolyásolja az egész aspektusrendszer jelentésviszonyait és mechanizmusát. Hogy milyen alakot használunk a felszólító módban, ezt a pragmatikai és a szemantikai jelentések összefüggése és kölcsönhatása dönti el. A folyamatos ige használata indokolt tehát, amikor az ige közvetlen környezetében a *cselekvés módjára* (mikéntjére) utaló értékmutatók (alap- és középfokú módhatározók) jelennek meg. Nem a tárgy- vagy más esettel kifejezett szemléleti aktáns válik meghatározóvá a szituációban, hanem a „*cselekvés*”, pontosabban a *cselekvés módja*. Ilyenkor még a tárgyas ige is abszolutív (tárgyatlan) formában használatos. A beszélő kérésével enyhe fokú illokúciós hatást gyakorol a címzettre:

(Пётр.) Вы не волнуйтесь. *Говорите спокойно, внятно* (Л. Зорин. Гости, 26). (Зилов.) *Действуйте смело, не церемоньтесь* (А. Вампилов. Утиная охота, 127). *Выкладывайте напрямки* — что вы имеете против Алымова? (В. Кетлинская. Иначе жить не стоит, 163).

A középfokú módhatározó minden esetben a „nem eléggé...” előfeltevést idézi fel (l. a zárójelben lévő mondatot!):

(Букин.) Сядь, старина... (Серьёзный.) *И веди себя приличнее* (presuppozíció: Ты ведёшь себя недостаточно прилично) (А. Вампилов. Прощание в иконе, 12). (Слетов.) Вы сейчас из Москвы, что ли? (Хандрин.) Почти. (Слетов.) *Говорите ясней* (presuppozíció: Вы говорите недостаточно ясно) (А. Афиногенов. Волчья тропа, 47).

4.5 *A sürgető felszólítás aktusminősége.* A három szemantikai összetevő közül az *időtényező* (a cselekvés valamelyik *fázisa*) kerül előtérbe, amikor a beszélő a folyamatos felszólító alakkal a cselekvés *kezdetére, folytatására* vagy – tagadószóval – *befejezésére* szólít fel. (A folytatás és a befejezés fázisairól a 4.6. és az 5.3.2. pontokban lesz szó.)

A beszélő a cselekvés megkezdésére („itt az ideje” értelemben) szólít fel sürgetőleg; arra ösztönzi a címzettet, hogy *minél előbb* fogjon hozzá a cselekvéshez. A sürgető felszólítás illokúciós hatása változó: lehet enyhébb fokú, de lehet erőteljesebb is. Ennél az aktusminőségnél a pragmatikaival szemben a szemantikai összetevő a meghatározóbb:

(Попов.) ... *Коччайте* заседать, *решайте* что-нибудь (Н. Погодин. Вихри враждебные, 41) (Водичка.) Домой, молодой человек, домой! Бал кончен, *тушите* свечи! (А. Бруштейн. День живых, 20.) (Бусыгин.) *Вставай*, не разговаривай. *Пошевеливайся!*... (А. Вампилов. Старший сын, 97). (Бусыгин.) Хорошо мы погостили, весело, но *пора* и честь знать. *Собирайся* (А. Вампилов. Старший сын, 115).

4.5.1. *A sürgetés és megengedés aktusminősége.* A beszélő a folyamatos felszólító alakkal lehetővé teszi a cselekvés megkezdését (можно приступить к действию jelentésben):

(Аннушка.) На, Панюшка, *примеряй* пальто! (А. Бруштейн. Единая боевая, 278).

4.6. *A megszakított cselekvés folytatására való biztatás aktusminősége.* A beszélő a megszakított vagy abbahagyott cselekvés folytatására biztatja a címzettet. A megszakított cselekvés folytatására való biztatás, bátorító ösztönzés enyhe illokúciós hatása mindig a konkrét folyamat szemléleti pozíciójában nyilvánul meg:

(Зилов.) Ну, ну. Что же ты *остановился*? Давай, дружище, *продолжай* (А. Вампилов. Утиная охота, 220). (Зилов.) Да... *Говорите*, я вас слушаю... *Говорите!* (А. Вампилов. Утиная охота, 218).

Az olyan értékmutatók mint az „ещё”, „дальше” azt az előfeltevést idézik fel, hogy a cselekvés már korábban is folyamatban volt:

Читайте ещё, — попросил он (Д. Голубков. Недуг бытия, 128). (Слетов.) Так, так — *крой дальше*, Володька... (А. Афиногенов. Волчья тропа, 78). (Несчастливцев.) Гм! Перья! *Расскавай ещё!* (А. Островский. Лес, 118.)

4.7. *A fesztelen tónusú felszólítás aktusminősége.* Az egyes szám második személyű folyamatos alak használata gyakori a bizalmas, formaságoktól mentes, közvetlen hangú felszólításokban. Bizalmas, familiáris közegben a partnerek tegeződnek, otthonosan viselkednek. Beszédükre a természetesség és a fesztelenség jellemző. A beszéd-aktusok illokúciós hatása \pm , vagyis semleges: lehet enyhébb is, de lehet erősebb is, különösen a nyomatékosító „же” és az ún. késztető „ну”, „ну-ка” szócskák kíséretében vagy a személyes névmásnak az ige elé tételével, továbbá a felszólító alak megismétlésével:

(Широких.) А мы товарищи, спокойно. Не мельтеши, Фёдор, слышишь? *Садись. И рассказывай...* (Коротков.) Что рассказывать-то? (Широких.) Всё равно. Что-нибудь (А. Бруштейн. Едвая боевая, 310). (Юля.) Игорь, какое это заявление? *Ну, отвечай, Игорь. О Борисе? Да?* (А. Афиногенов. Чудак, 176). — *Ну-ка, спускайся!* — крикнул Липатов (В. Кетлинская. Иначе жить не стоит, 115). (Робинзон.) *Ты играй со мной! Отчего ты не играешь?* (А. Островский. Бесприданница, 258). — *Расскаживай, рассказывай же всё-всё. Всё своё сердечко открой...* (Д. Голубков. Недуг бытия, 37).

4.8. *A cselekvés azonnali végrehajtására felszólító megnyilatkozás aktusminősége.* A felszólítás illokúciós hatása felerősödik, amikor a beszélő kategórikusan a cselekvés azonnali, haladéktalan végrehajtására szólít fel. Az ilyen felszólítás rendszerint váratlanul éri a címzettet; a váratlanság pedig erőt rejt magában (vö.: Jakobszon 1962, 264). Az ige közvetlen környezetében legtöbbször a cselekvés azonnali végrehajtására utaló értékmutatók jelennek meg:

(Кязимов.) Товарищ Кафаров, *немедленно возвращайтесь* обратно. Вас ждёт суд (И. Касумов, Г. Сеидбейли. Море любит отважных, 26). (Кира Карловна.) Не думайте, что я шучу! *Уходите сейчас же!* (Ю. Яновский. Дочь прокурора, 12). (Марина.) ...*Поднимайся*, и чтоб духу твоего здесь не было! *Вставай немедленно!* (А. Вампилов. История с метранпажем, 244).

4.9. *A nyomatékosító felszólítás aktusminősége.* A perfekatív felszólító alakkal kifejezett meggyőző kérést a folyamatos felszólító alak még nyomatékosabbá teszi. A címzett esetleges vonakodása, húzódózása türelmetlenné teheti a beszélőt, aki erősen a cselekvés azonnali végrehajtására szólítja fel a címzettet, tovább fokozva ezzel a felszólítás illokúciós erejét:

(Зилов.) ... *Расскажи*, что там у тебя с ним, как. *Расскаживай* (А. Вампилов. Утиная охота, 192). (Зилов.) *Открой!* (Стучит.) *Открой*, добром тебя прошу... *Открывай!*... (А. Вампилов. Утиная охота, 201).

4.10. *Az intézkedés aktusminősége.* A cselekvés kezdeményezője utasításokat adva intézkedik. Az egymásra következő kategórikus utasítások felgyorsítják, felerősítik egymás hatását; a gyorsaság is erőt rejt magában:

(Кязимов.) Рафига! *Дейстуй*. Надо кормить и поить народ. *Тащи* на стол всё съедобное, что есть в доме. *Посылай* за вином. *Накрывай* на стол (И. Касумов, Г. Сеидбейли. Море любит отважных, 6). (Попов.) Сейчас я лично сам приму решение. *Оттягивайтесь* прямо на Курский вокзал. *Захватывайте* первый попавшийся поезд. Ну, что же вы торчите? Потерялись сволочи! (Н. Погодин. Вихри враждебные, 41).

4.11. *A parancsadás, vezénylés aktusminősége.* A beszédaktus illokúciós hatása

erőssé válik, amikor a beszélő rövid egyigés mondattal parancsot ad, illetve vezényel. A vezénylés expresszivitását tovább növeli a rövidebb egyes számú alak használata:

Следуйте за мной! — приказал майор (В. Астафьев. Пастух и пастушка, 502). Сейчас же снимайте с себя всё! — скомандовала она (В. Астафьев. Пастух и пастушка, 491). Пожарные, лей! (А. Чехов. Брожение умов. Пример В. В. Виноградова, 461). (Аннушка.) А ну, ребята, садись все подряд! (А. Бруштейн. Единая боевая, 270).

4.12. *A durva hangnemű felszólítás aktusminősége.* A kategórikus hangnem türelmetlenséggel és sértő gorombasággal párosulva a végsőkéig felfokozza a beszédaktus illokúciós hatását:

Убирайся сейчас же с глаз моих! Запорю до смерти!... (В. Астафьев. Последний поклон, 265) Пропадай, колья людских слов не понимаешь! (В. Астафьев. Последний поклон, 387). (Зилов.) Возьмите её с собой и убирайтесь... (Кричит.) Убирайтесь, я вам говорю! Вон отсюда! (А. Вампилов. Утиная охота, 213). (Чайник.) Ну, что стоишь, как пень? Проваливай (А. Бруштейн. Кнопочка, 419).

5. A folyamatos felszólító alak cselekvése megvalósulhat az *általános tény szemléleti pozíciójában* is, amelynek rendszerint két funkciója van: a *megnevező* és az *eseményfunkció*. Az ige verbális környezete szegényes: nincsenek értékmutatók (indikátorok), amelyek időben rögzítenék az ige cselekvését. A felszólító alak megnevező funkciója kerül legtöbbször előtérbe: a beszélő számára csak az a fontos, hogy megnevezze a cselekvést. Az eseményfunkció másodlagos jelentőségű, a beszélő szempontjából ugyanis teljesen lényegtelen, hogy a megnevezett cselekvés hányszor megy végbe: végbemehet egyszer, de végbemehet többször is. Ehhez még további bizonytalansági tényezők járulhatnak: lehet, hogy megvalósul a felszólító alak cselekvése, lehet, hogy nem, de ha megvalósul, akkor sem a jelen szituációjában, hanem attól elkülönülten a távolabbi jövőben.

5.1. *A meghívás aktusminősége.* A meghívással a kezdeményező csupán azt az óhaját fejezi ki, hogy a jövőben szívesen látná a lakásán vagy másutt a címzettet. A címzettől függ, hogy a beszélő kezdeményezése megvalósul-e vagy nem; a címzett tetzése szerint cselekedhet:

(Топилин.) Заезжайте в гости... Может, когда на охоту сходим. (Ажинов.) Обязательно, как свободнее буду (А. Софронов. Сердце не прощает, 27). (Колесов.) А вечером я один... Приходи, если хочешь... (А. Вампилов. Прощание в июне, 39). (Вера.) Вы в Москву приезжайте к нам в гости (А. Афиногенов. Далёкое, 265).

5.2. *A jókívánság aktusminősége.* A beszélő kifejezi azt az óhaját, hogy a címzett (a beteg) mielőbb felgyógyuljon, egészségi állapota helyrejöjjön. A jókívánság illokúciós hatása rendkívül enyhe: a címzettnek jólesik a beszélő együttérzése, jókívánsága, mellyel az a felgyógyulásába vetett hitében erősíti meg. A jókívánság teljesülése végső soron sem a beszélőtől, sem a címzettől nem függ:

Выздоровлявай и приходи в школу, а то отстанешь (В. Астафьев. Последний поклон, 191) (Рашид.) Поправляйтесь до новой встречи, Салим Курбанович (И. Касумов. Г. Сейдибейли. Море любит отважных, 12). Поскорее справляйся с болезнью, родной, и возвращайся к нам и за нами (П. Павленко. Неопубликованный рассказ, 67).

5.3. *A folyamatos felszólító alak tagadása az általános tény szemléleti jelentéspozíciójában* valósul meg. Az általános tény szemléleti jelentésében tagadásnál vagy csak egyetlen funkció (a megnevező funkció), vagy kettő egyszerre (a megnevező és az eseményfunkció) juthat kifejezésre, legtöbbször valamelyik elsőbbsége mellett.

5.3.1. *A kérdés és tanács aktusminősége a tagadó felszólító alak megnevező funkciójával.* Az általános tény megnevező funkciója valósul meg, amikor a beszélő arra kéri a címzettet (vagy azt tanácsolja neki), hogy ne hajtsa végre a cselekvést, mert

szükségtelennek, fölöslegesnek tartja. A cselekvés szükségtelen voltára a „не надо”, „не нужно” lexikai mutatók is utalhatnak:

(Ян.) Я провожу вас домой... (Каппарек.) *Не надо*. Я хочу быть один. Слышите? *Не ходите за мной!*... (А. Бруштейн. День живых, 20). Только не читай мне лекций о дружбе и товариществе, я их сам читал (В. Кетлинская. Иначе жить не стоит, 125).

5.3.2. *A kérés, tanács és tiltás aktusminősége a tagadó felszólító alak esemény- és megnevező funkciójával.* Az általános tény jelentéspotíciójában az eseményfunkció is jelen van, amikor a beszélő (kérve, tanácsolva vagy tiltva) a ténylegesen folyamatban lévő cselekvés befejezésére, abbahagyására szólít fel; az általános tény megnevező funkciója a cselekvés befejezése, megszűnése utáni időre vonatkozik. Ebben az aktusminőségben pl. a „не плачь” -nak „перестань плакать” lesz a jelentése. A „не плачь” -csal szinonim „перестань плакать” főnévi igeneves szó szerkezetben a „перестань” az eseményfunkciót, a „плакать”, pedig a megnevező funkciót hordozza magában. A cselekvés befejezését hangsúlyozzák a „перестань”, „брось”, „больше”, „уже” lexikai mutatók (indikátorok):

(Огудалова.) *Перестаньте вы, не мешайтесь* не в своё дело! (А. Островский. Бесприданница 23). (Юра.) *Брось! Не плачь*. Наверно, он тебя обидел (Л. Дмитерко. Подснежники, 23). (Иван.) *Прощу — не спорьте больше со мной...* уезжайте! (А. Афиногенов. Накануне, 499).

Az ilyen tagadást az előbbtől (5.3.1.) az különbözteti meg, hogy előfeltevést idéz fel. Az előfeltevésben egy implicit állítás jut kifejezésre: a megnevezett cselekvés folyamatban van. A cselekvésben vagy a beszélő, vagy a címzett, vagy mindkettő negatívan van involválva („Érezni annyit jelent, mint involválva lenni valamiben” – Heller 1978, 138). A beszélőnek az a szándéka, hogy ezt a negatív involváltságot (érintettség) *kérve, tanácsolva* vagy *tiltva* megszüntesse.

5.3.2.1. *A tanács aktusminősége* esetén mindig a címzett van a cselekvésben negatívan érintve:

Не психуй! (presuppozíció: ты психуешь; значение: перестань психовать) Пропадёшь! кричал он Борису (В. Астафьев. Пастух и пастушка, 464). (Кабанова.) Ты *не осуждай* (presuppozíció: ты осуждаешь; значение: перестань осуждать) постарше себя! Они больше твоего знают (А. Островский. Гроза, 76).

5.3.2.2. *A kérés aktusminőségénél* vagy a beszélő, vagy a címzett, vagy mindkettő egyszerre van negatívan érintve a szituációban:

Не бейте!... *Не бейте* меня (presuppozíció: вы бьёте меня; значение: перестаньте бить меня) пожалуйста!... (В. Астафьев. Последний поклон, 473). (Игорь.) Юля, *не болтай* ерунды (presuppozíció: ты болтаешь ерунду; значение: перестань болтать ерунду) (А. Афиногенов. Чудак, 158). (Орлов.) Спокойно, *не нервничай* (presuppozíció: ты нервничаешь; значение: перестань нервничать). Ты немного больна, это пройдёт (А. Афиногенов. Волчья тропа, 81).

5.3.2.2.1. Itt kell kitérnem a „не бегай” és a „не беги” felszólító alakok különbségére. A „не бегай” csupán megnevezi a cselekvést, a „не беги” pedig előfeltételezi (presupponálja) a „ты бежишь” folyamatot, melynek megszüntetésére, abbahagyására szólít fel (kérve) a beszélő. A „не беги” szemantikai jelentése a „перестань бежать” esemény- és megnevező funkciót betöltő szó szerkezettel értelmezhető, illetve helyettesíthető:

Звонок! Да *не беги* ты (presuppozíció: ты бежишь; значение: перестань бежать), Галочка (Б. Пастернак. Лестница, 120).

5.3.2.3. *A tiltás aktusminősége* esetén a cselekvésben vagy a beszélő, vagy a címzett van negatívan involválva (érintve). Az aktusminőség mutatója (indikátora) a „нельзя” *nem szabad, tilos* értelemben:

(Марфа Матвеевна.) *Не говори! Не говори! Не смей мне так говорить!* Я — мать Романа! (Ю Яновский. Дочь прокурора, 26). (Малиновая бабушка.) Лежи, лежи, не шевелись, нельзя тебе! (А. Бруштейн. Кнопочка, 393). (Мама.) Не любит? Как же? Я спрошу его, мама. (Вера.) Нет, Мама, нет. *Не спрашивай. Нельзя* (А. Афиногенов. Машенька, 421).

A tiltás erős illokúciós hatása szemben áll a megengedés enyhe hatásával. A tiltás pragmatikai jelentése — mint láttuk — nem vonatkoztatható minden tagadó felszólító mondatra. A tagadó felszólító mondatoknak „tiltó mondatok” elnevezése félreértésekhez, illetve pontatlanságokhoz vezethet.

5.3.3. A „valamilyen módon” végbemenő cselekvés abbahagyására felszólító kérés aktusminősége. Az eseményfunkció kerül előtérbe, amikor a tagadó felszólító alak környezetében a cselekvés módjára (mikéntjére) utaló lexikai mutatók (alapfokú módhatározók) jelennek meg. A módhatározók szemantikailag valósággal összeolvadnak az ige jelentésével; a beszélő az ilyen vagy olyan módon végbemenő cselekvés abbahagyására szólít fel:

(Катя.) *Не смотри так ужасно!* (Перестань смотреть так ужасно!) Милый мой, единственный ... (А. Афиногенов. Малиновое варенье, 129). (Вера Николаевна.) Друг мой, Аркадий, *не говори так красиво* (перестань говорить так красиво) (Л. Зорин. Гости, 8).

6. A politemporális cselekvés szemléleti jelentéspozíciója. A politemporális cselekvés sohasem vonatkozik egy időpontra, egyetlen szituációra: az ige vagy többszöri (gyakori), vagy megszakítás nélküli állandó, vagy hosszan tartó cselekvést rögzít. M. A. Seljakin a megszakítás nélküli állandó vagy hosszan tartó cselekvést izomorfának (egyalakúnak) tekinti a gyakorító politemporális cselekvéssel. A politemporális cselekvés ellentéte az egy időpontra, egy szituációra vonatkoztatott monotemporális cselekvés (Seljakin 1969/a, 109).

6.1. A kérés, tanács és megbívás aktusminősége politemporális cselekvéseknél. A folyamatos ige használatát elsősorban a szemantikai tényezők indokolják. Az ige szemantikai jelentése válik meghatározóvá, amikor a szöveggörnyezeti mutatók a cselekvés politemporális jellegére utalnak (всегда, часто, чаще):

(Опенкина.) Что с вами, месяц Моршан? (Моршан.) *Всегда днём, ночью называйте меня «товарищ Моршан»* (Н. Погодин. Вихри враждебные, 27). (Иван.) *Пишите ему почаще* (А. Афиногенов. Накануне, 442). (Горин.) Гм. Вот что, ты приходи. *Как можно чаще*. (Игорь.) Приятно единогласно (И. Касумов. Г. Сеидбейли. Море любит отважных, 22).

6.2. Az oktató és kioktató jellegű tanács aktusminősége. A beszélő, hogy a címzett magatartását befolyásolja, oktató vagy kioktató jellegű tanácsokat ad, szeretné, ha a címzett a jövőben mindig a tanácsának megfelelően viselkedne. A beszélő rendszerint egyetlen szituáció negatív tapasztalatából okulva intézi a címzethez „bölcs intelmeit”. A cselekvés politemporális (ismétlődő vagy állandó) jellege általában gyengíti a felszólítás illokúciós hatását. Az *oktató jellegű tanácsban* az illokúciós hatás felerősödik, ha az ige *elé* kitesszük a címzettet megszólító személyes névmást. A *kioktató vagy az ironikusan kioktató jellegű tanács aktusminősége* kiválthatja a címzett részéről a cselekvés negatív értékelését, ami az illokúciós hatást a nullára redukálhatja:

(Геннадий.) На подобные грубости я не реагирую. (Влас.) Нет, нет, ты не молчи! Ты в спор вступи. Ты своё доказывай, защищайся (А. Афиногенов. Далёкое, 254). (Бабушка Ульяна.) (ворчливо). Ты, Зина, с первых дней забирай вожжи: упустишь — на ходу не словишь (Д. Деятов. Родник в степи, 21). (Цеховой.) ... Иди, работай и больше не греша (А. Афиногенов. Страх, 227). (Игорь.) ... Целая история с твоей статьёй. Ах, Борька, чего ты хочешь? Осторожность нужна. Служи, плати членские взносы, подписывайся на заём и молчи. Бери пример с Рыгачева. (Борис.) Это мудрость болотного огонька... (А. Афиногенов. Чудак, 157). (Нил Никитич.) *Ходите в поликлинику! Лечитесь от этой привычки! Но перестаньте, наконец, подслушивать* (Ю. Яновский, 10).

6.3. A mozgósító szándékú felhívás aktusminősége mindig politemporális (állandó érvényű) cselekvéshez kötődik. A felhívás jelszó jellege gyengíti a felhívás illokúciós hatását:

Пользуйтесь самолётами Гражданского флота! (В. Кетлинская. Иначе жить не стоит, 284.)

7. A perfektív felszólító alakok általános szemléleti jelentése a *totalitás* a *konkrét tény* („különös” szintű) szemléleti pozíciójában valósul meg leggyakrabban. A perfektív alak egyszeri, konkrét cselekvése a közeljövőben vagy ritkábban a távolabbi jövőben következik be.

A perfektív igék meghatározott (a szó tövében a „határ” szóval) idejű, meghatározott mennyiségű vagy meghatározott minőségű (rezultatív) cselekvést rögzítenek. Az orosz nyelvben a perfektív igék többségét a rezultatív igék alkotják, melyek felszólító alakjai célra orientált cselekvést fejeznek ki. A perfektív felszólító alak cselekvésének célra orientált jellege folytán a célban rendszerint vagy a beszélő, vagy a címzett, vagy mindkettő pozitívan van involválva (érdekelve, érintve).

A rezultatív perfektív igék intencionális cselekvése a felszólító módban kifejezi egyrészt a beszélő szándékát, akaratát, másrészt a cselekvés célra orientált jellegét. „Az akarat, mint célra irányuló vágy, mindig valamire irányuló vágy” (Heller 1978, 163). „Az akarat nem más, mint koncentráció egy olyan cél elérésére, ... amelyben pozitívan involválva vagyunk” (uo. 162.). Ez a koncentráció, összpontosítás a perfektív igealakok jelentésében az olyan illokúciós aktusminőségek hatását is, mint a *kérés* vagy a *tanács*, felerősíti; a kérést és a tanácsot meggyőzőbbé, pszichikailag ösztönzőbb erejűvé teszi.

7.1. A *kérés* illokúciós aktusminősége.

7.1.1. A *kérés aktusminősége* jut kifejezésre a konkrét tény jelentéspozíciójában, amikor a beszélő a cselekvés céljában pozitívan van involválva (érintve):

(Барабинский.) ... Господин Локкарт, *угостите папироской* (Н. Погодин. Вихри враждебные, 24). (Кораблев.) *Котик, приласкай меня*, мне не по себе (А. Афиногенов. Малиновое варенье, 123). (Виктор.) *Ты напиши мне письмо*. О том, как ты меня любишь (А. Афиногенов. Машенька, 388). (Карандышев.) Ну, я вас умоляю, *осчастливьте меня!* (А. Островский. Бесприданница, 274).

7.1.2. A *kérés aktusminősége* esetén az interakció mindkét tagja érdekelt a cselekvés végrehajtásában vagy céljában. A nem rezultatív kicsinyítő *po-* igekötős delimitatív igék jelentése is pozitív értékelést hordoz magában:

Выпейте, пожалуйста, со мной, — предложил я и кивнул на налитый стакан (В. Астафьев. Последний поклон, 138). *Ляг, полежи со мной*. Он осторожно лёг рядом с ней и почувствовал, что она дрожит (В. Распутин. Деньги для Марии, 576). *А ко мне зайди погостить* (И. Тургенев. Ермолай и мельничиха, 27).

7.1.3. A *kérés aktusminősége* juthat kifejezésre akkor is, ha nem a beszélő, hanem a címzett van a cselekvésben pozitívan involválva: a címzett érdekében fordul a beszélő a címzethez, és szólítja fel a cselekvés végrehajtására. A címzett pozitív érintettségére vagy a célinvolváltságot felidéző rezultatív ige, vagy az emocionálisan pozitív töltésű delimitatív ige utal:

(Геннадий.) Товарищ коммандант, телеграммы вам... Три. *Распишитесь* в получении (А. Афиногенов. Далёкое, 252). (Фролов.) *Поиграй, поиграй*. Чем бы дитя ни тешилось... (А. Вампилов. Прощание в июне, 42). Да вы ничего, Юрий Алексеевич... *вы посидите и оправьтесь* немного (А. Куприн. Поединок, 32).

7.2. A *tanács aktusminősége* a konkrét tény jelentéspozíciójában feltételezi a címzett involváltságát (érdekeltségét) a cselekvés céljában vagy magában a cselekvésben, ami természetesen a tanács illokúciós hatását felerősíti. A beszélő a címzett érdekében

tanácsolja a cselekvés végrehajtását. Láthattuk már, hogy a fenti pontokban (7.1.1., 7.1.2., 7.1.3.) említett delimitatív igék pozitívan értékélő akcióminősége is fokozza az illokúciós hatást:

(Окаемов.) Вы устали с дороги. *Отдохните* (А. Афиногенов. Машенька, 381). *Поди, сынок, походи по миру, ума-разума наберешься...* (М. Шолохов. Продкомиссар, 26). (Цеховой.) *Пойдись у этой девчонки культурности* (А. Афиногенов. Страх, 211). А вы, пока суд да дело, *погуляйте по театру, полюбуйтесь, повеселитесь, попейте чаю в буфете...* (М. Булгаков. Театральный роман, 315).

7.3. *Az intézkedés, utasítás aktusminősége a konkrét tény szemléleti jelentéspotíció-jában.* Az előbbieket során már láttuk, hogy a perfektív igék jelentésében vagy a célinvolváltság, vagy a cselekvés pozitív értékelése került előtérbe, vagy mindkettő egyszerre. Az intézkedés során a beszélő valamilyen hasznos tevékenység, cselekvés elvégzésére, végrehajtására ad utasítást. Az intézkedés, utasítás aktusminőségét a felszólító módban mindig a rezultatív igék rögzítik. A beszélő határozott fellépése, a cselekvés céljában való érdekeltsége késztető erővel hat a címzettre:

(Чего стоишь? Луку нарви, дров принеси (В. Астафьев. Перевал, 37). (Валентина Ивановна.) Дети! *Возьмите* тетради — буду диктовать (А. Бруштейн. Едкая боевая, 238).

7.4. *A vezénylés aktusminősége.* A beszélő katonás határozottsággal, vezényszavakkal irányítja a közös cselekvést (a tornagyakorlatokat). A vezénylés illokúciós hatása az utasítás és az erélyes felszólítás között mozog, az utasítás aktusminőségéhez áll közelebb; a címzettből nem váltja ki a cselekvés negatív értékelését. A cselekvések célra orientált jellege a rezultatív befejezett felszólító alakok használatát indokolja:

(Утка.) (выходит с утятами из лужи, отряхивается). А теперь зарядка. *Станьте* все в ряд! *Расставьте* лапки врозь, вот так!... (А. Бруштейн. Кнопочка, 402). *Опустите* руки вниз, *вернитесь* в исходное положение и при этом *сделайте* выдох (Сборник упражнений по синтаксису, 44).

7.5. *Az erélyes felszólítás aktusminősége.* Az erélyes felszólítás presszionáló jellege a címzettből rendszerint kiváltja a cselekvés negatív értékelését. A beszélő türelmetlen; minél előbb el akarja érni a célját, ezért röviden, gyakran egyetlen szóval fordul a címzethez. Ez a rövidség, gyorsaság erőt, energiát rejt magában, felfokozott illokúciós hatásról tanúskodik:

Окоротись! — закричал вдруг передовой ящик и для признака задним подняв кнутовище (А. Платонов. Епифанские шлюзы, 97). (Папка.) (кричит). *Заткнись*, тебе говорят! (А. Вампилов. Прошлым летом в Чулымске, 322). *Уйди* с глаз моих! *Уйди! Уйди! Уйди!* — закричал я и начал швырять в Саньку горстями грязи (В. Астафьев. Монах в штанах, 94).

7.6. *A figyelmeztetés, óvás illokúciós aktusminősége.* A perfektív tagadó felszólító alakkal a beszélő figyelmezteti a címzettet a várhatóan bekövetkező kellemetlenségre; vigyázatra, óvatosságra inti. A beszélő aggodalma a potenciálisan negatív helyzetbe kerülő címzettnek szól. A figyelmeztetés aktusminőségének környezeti értékmutatója (indikátora) a „сморги” szócska.

A figyelmeztetés, óvás illokúciós aktusminősége a konkrét tény jelentéspotíciójában a következő *pragmatikai előfeltevést* idézi fel: „tartok attól, hogy a közeli vagy a távolabbi jövőben bekövetkezzék a cselekvés”. Nem véletlen, hogy gyakran a konkrét tény jelentéspotíciójában jövő idejű igealakokkal is kifejezhető ez a szituáció:

(Марат.) Ты про цирк, *смотри*, не забудь (прагматическая пресуппозиция: «Боюсь, ты можешь забыть про цирк») (А. Афиногенов. Мать своих детей, 334). (Несчастливцев.) (Грозит пальцем) *Смотри не проговоришься* (ср. «Боюсь, ты можешь проговориться») (А. Островский. Лес, 177).

A figyelmeztetés, óvás aktusminősége – mint már említettem – egyszerű jövő idejű alakokkal is kifejezhető: az időjelentésre a potencialitás jelentésárnyalata rakódik a konkrét tény jelentéspotíciójában:

Смотри, не сделай промашку! (Ср. *Смотри, ты сделаешь промашку!*, прагматическая пресуппозиция: «Боюсь, ты можешь сделать промашку») (В. Астафьев. *Последний поклон*, 202). Обратный пример: (Топилин.) *Вот ты куда ведёшь? Смотри, просчитаешься!* (Ср. *Смотри, не просчитайся!*, прагматическая пресуппозиция: «Боюсь, ты можешь просчитаться») (А. Софронов. *Сердце не прощает*, 43).

8. Ritkábban használatosak a perfektív felszólító alakok az *összegző szemléleti jelentéspotícióban*. Az „integrált totalitás” pozíciójában az ige a környezeti mutatók („два раза”, „трижды”, „сто раз”, „их одного за другим”) segítségével összegzi a konkrét tényeket:

Сто раз подумайте, прежде чем придёте к нам (Ю. Герман. *Отцы и дети*, 422). *А вы почитайте их одного за другим* (М. Горький. *Жизнь Клима Самгина* I., 4).

9. Az orosz folyamatos és befejezett felszólító alakok használatát összevetve, megállapíthatjuk, hogy mind szemantikai, mind pedig pragmatikai szempontból a befejezett felszólító alakok „abszolutisztikusan”, a folyamatos alakok pedig „liberálisan” viselkednek. Lássuk, miben nyilvánul meg ez a fajta viselkedésük.

9.1. Közismert tény, hogy *szemantikai megközelítésben* az orosz befejezett és folyamatos ige privatív oppozíciójában az oppozíció markáns, pozitív tagját a befejezett ige képezi, amelynek általános grammatikai jelentését (a „cselekvés osztatlan egészét” átfogó totalitásjegyet) a befejezett igék minden körülmények között, bármilyen kontextusban megőrzik. A befejezett ige jelentésállománya szűkebb, körülhatároltabb, a folyamatos igéé tágabb, kevésbé körülhatárolt; az oppozíció gyenge tagját képezi. A folyamatos ige kategoriális szemléleti jelentése, a nontotalitás átcsaphat saját ellentétébe is: a szövegkörnyezettől és a szemléleti szituációtól befolyásolva az imperfektív ige kifejezhet totalis cselekvéseket is (pl. az általános tény jelentéspotíciójában vagy a történeti jelen síkján). Az „abszolutisztikusan” viselkedő perfektív alakot + (plusz) jellel, a „liberális” imperfektív alakot pedig + (plusz–mínusz) jellel jelöljük.

9.2. Az imperfektív felszólító alakok „liberális” viselkedése nemcsak a szemantikai szempontból vizsgált kategoriális jelentésekre, hanem a *pragmatikaiakra* is jellemző: a folyamatos felszólító alakok kifejezhetnek egészen enyhe fokú illokúciós hatást, de kifejezhetnek nagyon erőset is. Képletük ismét + (plusz–mínusszal) jelölhető. A perfektív felszólító alak ezzel szemben mindig erős illokúciós hatást vált ki a címzettben, „abszolutisztikusan” viselkedik. Ez az erős illokúciós hatás pedig *akaratilag koncentrált cselekvést* tételez fel. A beszélő vagy a címzett a cselekvés céljára (célinvolvátság) vagy az emocionálisan pozitív előjelű perfektív cselekvésre összpontosít. Ez az összpontosítás az olyan aktusminőségek illokúciós hatását is, mint a kérés vagy a tanács, megyőző erejűvé teszi. A perfektív felszólító alakok pragmatikai jelentésének a képlete + (plusz) jellel fejezhető ki.

IRODALOM

- Az orosz nyelv oktatásának metodikája (1972): – Tankönyvkiadó, Budapest, p. 5–413.
Dezsdő László (1976): Az idegennyelvet oktató tanárok, tanítók képzése és a távlati reform. – Felsőoktatási Szemle, 1976/5., p. 283–287.
Деже Л. (1983): Вопросы обучения русской грамматике в свете проблематики преподавания иностранных языков в Венгрии. — Slavica XIX, Debrecen, c. 9–25.
Forsyth J. (1970): A Grammar of Aspect, Usage and Meaning in the Russian Verb. – Cambridge: At the University Press, p. 1–386.

- Heller A. (1978): Az ösztönök. Az érzelmek elmélete. – Budapest: Gondolat, p. 5–419.
- Jakobson P. M. (1962): Az érzelmek pszichológiája. – Budapest: Tankönyvkiadó, p. 5–418.
- Kiefer Ferenc (1984): Szemantika vagy pragmatika? – Budapest: Nyelvtudományi Közlemények, 86. kötet, 1. szám, p. 5–22.
- Мучник И. П. (1955): О значениях форм повелительного наклонения в современном русском языке. — Учёные записки Московского областного педагогического института, том XXXII, выпуск 2, с. 13–35.
- Петте И. (1980): Некоторые замечания о структурных и семантических типах глагольных побудительных предложений в русском языке. – Slavica Slovaca, 1980/1, с. 75–87.
- Рассудова О. П. (1938): Употребление видов глагола в русском языке. — Издательство Московского университета, с. 3–140.
- Светлик Я. (1977): О структурных типах императивных предложений в русском и словацком языках. – Zbornik Katedry ruského jazyka a literatury Filozofickej fakulty Univerzity Komenského k 30. výročiu vzniku katedry, с. 5–34.
- Searle J. R. (1977): A beszédaktus mint kommunikáció. – In: Kommunikáció I. Válogatott tanulmányok. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, p. 255–265.
- Skinner B. F. (1970): Eine funktionale Analyse sprachlichen Verhaltens. – In: Programmirtes Lernen und Lehrmaschinen. Braunschweig, S. 144–157.
- Schelljakin M. A. (1969): Der Gebrauch der Aspekt- und Tempusformen des Indikativs in der russischen Sprache. – Fremdsprachenunterricht, 1969/3, S. 108–120.
- Шелякин М. А. (1969) в: Употребление вида в повелительном наклонении русского языка. — Fremdsprachenunterricht, 1969/9, S. 374–380.
- Шмелёв Д. Н. (1959): О значении вида в повелительном наклонении. — Русский язык в школе, 7, с. 13–17.
- Wunderlich D. (1972): Linguistische Pragmatik. – Frankfurt/M.: Athenäum, S. 5–413.

KERNYA RÓZA
Kaposvár

A koherencia vizsgálata 8—10 éves tanulók fogalmazásaiban

E közlemény egy nagyobb tanulmány része, melyben 3–4. osztályos tanulók elbeszélő fogalmazásait vizsgáltam. A munka célja az adott életkorra és műfajra jellemző szövegkonstrukciós sajátosságok felderítése volt. A fogalmazások elemzésével a következő kérdésekre kerestem választ: 1. Milyen szövegsajátosságokban mutatkozik meg a közlés tudata? 2. Hogyan tudják megvalósítani a tanulók a világosság követelményét a mondanivaló megfogalmazása során? (Itt egyfelől azt vizsgáltam, hogy a relevancia, a gondolatmenet egyenessége, megszakítatlansága és előremozgása hogyan érvényesül a mondanivaló elrendezésében, a fogalmazás fő részében, a tárgyalásban; másfelől azt, hogy a szöveget összetartó erő, a kohézió milyen szövegsajátosságokban mutatkozik meg a fogalmazás egészét tekintve.) Ebből a munkából most a fogalmazások egészét érintő koherenciavizsgálatok eredményét ismertetem.

A vizsgálatban 840 Somogy megyei tanuló vett részt. Közülük 286 városi, 127 külterületi, 427 pedig falusi iskolában tanult.

A koherencia a tanulók fogalmazásaiban

A különböző szövegtani munkák szerzői egyetértenek abban, hogy a szöveget a mondatok halmazától az összetartó erő, a kohézió különbözteti meg. A kohézió lényegét, mibenlétét illetően már nem ennyire egységes a kép, mert a szerzők más-más módon közelítik meg a kérdést. Vannak, akik a kohéziót a szöveget alkotó mondatok azonos közléshelyzetbeli szerepével, az elemek jelentésének közléshelyzetbeli szerepével, az